

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра
з теми: «**ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ПИСЬМА У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ**»

Виконала:
Попенко Ірина Сергіївна

Науковий керівник:
Гончарук Н.М., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та практичної психології

Рецензент:
Бугера Ю.Ю., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ПИСЬМА У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	8
1.1. Характеристика писемного мовлення як лінгвістичної категорії.....	8
1.2. Передумови розвитку письма у дітей дошкільного віку.....	15
1.3. Психолого-педагогічні основи формування письма у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.....	22
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ПИСЬМА У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	30
2.1.Методика дослідження розвитку передумов письма у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.....	30
2.2. Результати дослідження передумов письма у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.....	38
2.3. Програма розвитку передумов письма у дошкільників з інтелектуальними порушеннями.....	54
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	70
ДОДАТКИ	75

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ПІР – порушення інтелектуального розвитку

СЗДО – спеціальний заклад дошкільної освіти

ВСТУП

Готовність дитини до навчання – це система показників фізичного, мотиваційного, інтелектуально-пізнавального, особистісного розвитку, що забезпечують успішність засвоєння освітньої програми у навчальному закладі. На сучасному етапі реформування дошкільної освіти провідне місце у теорії і практиці педагогіки посідає проблема інтелектуального розвитку дошкільників. Оскільки, саме це є однією з основ навчальної діяльності.

Письмо є комплексним видом інтелектуальної діяльності. Воно містить низку компонентів, потребує дотримання багатьох правил і формування умінь. Це досить складний, тривалий і важливий процес для дошкільника з порушеннями інтелектуального розвитку (далі ПІР). Первинним у структурі порушення дітей з ПІР є низький рівень пізнавальної активності. Це обумовлює пасивність у пізнанні оточуючого світу, поверхневність пізнавальних, соціальних інтересів, недорозвиток дрібної моторики та мотивації до навчання. Як результат у багатьох дітей з ПІР відзначається порушення писемного мовлення. Для пропедевтики та корекції виникнення порушень писемного мовлення у шкільному віці необхідно формувати передумови для засвоєння навички письма у дошкіллі.

Проблему формування у дітей письма на основі сприймання усного мовлення, просторових уявлень, розумових і сенсомоторних компонентів навчальної діяльності досліджували відомі психологи та педагоги, зокрема: Ш.Амонашвілі, Б.Ананьєв, Л.Виготський, Є.Гур'янов, О.Запорожець, В.Зінченко, О.Корнєв, О.Леонтєв, Б.Ломов, О.Лурія, С.Рубінштейн, О.Скрипченко та інші. Дослідження формування передумов письма у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку представлені у наукових роботах Н.Голуб, Л.Журавльова, Л.Коваль, Ю.Коломієць, Р.Лалаєва, Л.Парамонова, Є.Соботович, В.Тарасун, Н.Чередніченко та інших.

Аналіз наукових праць вчених засвідчив актуальність досліджуваної проблеми та обумовив вибір теми нашого дослідження «Формування

передумов письма у дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку».

Мета дослідження – визначити рівень сформованості передумов письма у дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми розвитку передумов письма у дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

2. Визначити особливості передумов письма у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

3. Розробити та апробувати методику дослідження сформованості передумов письма у дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

4. Визначити особливості та рівень сформованості передумов письма у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Об'єкт дослідження – сформованість передумов письма у дошкільників

Предметом дослідження є сформованість передумов письма у дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження:

теоретичні: вивчення, аналіз та узагальнення загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури;

емпіричні: констатувальний експеримент, що містить різні методики для оцінки особливостей та рівня сформованості передумов письма у дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку, аналіз, систематизація та узагальнення результатів проведеного емпіричного дослідження;

статистичні: кількісний та якісний аналіз результатів емпіричного дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що:

узагальнено різні підходи до визначення поняття «передумови розвитку письма»;

розроблено комплексну методику оцінки сформованості передумов письма у дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку;

визначено особливості та рівень сформованості передумов письма у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Елементи наукової новизни результатів дослідження полягають у тому, що:

- розкрито особливості передумов письма дошкільників з ППР;
- розроблено методичне забезпечення розвитку передумов письма у дітей старшого дошкільного віку з ППР в умовах СДЗО.

Результати теоретичного та емпіричного досліджень доповнюють результати психолого-педагогічного вивчення особливостей розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення роботи. Матеріали дипломної роботи магістра можуть використовуватись студентами при вивченні психології дитини з інтелектуальними порушеннями; проходженні психологічної та педагогічної практики; вихователями, психологами закладів дошкільної освіти з інклюзивним та спеціальним навчанням, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів у процесі психодіагностичної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на базі Комунального закладу «Чудельська спеціальна школа №2 I-II ступенів» Рівненської обласної ради (дошкільна група «Сонечко») та закладу дошкільної освіти «Дзвіночок» міста Сарни Рівненської області. Дослідженням було охоплено 15 дітей старшого дошкільного віку: 7 з легким ступенем інтелектуальних порушень (5-7 років) та 8 з типовим розвитком (5-6 років).

Результати дослідження було представлено на студентській науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи студентів та магістрантів факультету спеціальної освіти, психології та соціальної роботи (місто Кам'янець-Подільський, жовтень 2021 року). Результати дослідження відображено в 1 публікації.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми формування передумов письма дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями дозволило зробити такі висновки:

1. Писемне мовлення є однією із найскладніших психічних функцій і комплексним видом інтелектуальної діяльності, що складається з цілої низки структурних компонентів, багатьох правил і умінь, оволодіння якими – складний і тривалий процес для дошкільника з інтелектуальними порушеннями. Для попередження та корекції виникнення порушень письма у школі необхідно формувати передумови для засвоєння навички письма у дошкільному віці. Аналіз теорії та практики з проблеми дослідження засвідчив, що процес формування передумов навички письма у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку характеризується значними труднощами, оскільки дошкільникам властиве насамперед невміння чітко регулювати власні дії, співвідносити їх швидкість, диференціювати та контролювати власні рухи; труднощі у формуванні довільної діяльності та цілеспрямованості, скоординованості дрібної моторики; порушення просторового аналізу й синтезу; знижений інтерес до пізнавальної діяльності; нестійка мотивація; слабкість волі тощо.

Вченими доведено, що без спеціального корекційно-розвиткового впливу у дошкільному віці діти з порушеннями інтелектуального розвитку значно складніше оволодівають навичкою письма у школі. Аналіз теоретичних джерел свідчить про актуальність цієї проблеми та обумовлює необхідність ретельного дослідження формування передумов письма у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку та порівняння визначених особливостей з результатами однолітків з типовим розвитком.

2. На етапі констатувального етапу дослідження було створено методичне забезпечення експерименту у вигляді спеціально відібраних адаптованих методик дослідження передумов письма дітей дошкільного віку. В ході дослідження вивчалось готовність руки дитини до письма; особливості

просторового сприймання та координації; дрібна моторика; довільна регуляція; інтерес та мотивація респондентів до засвоєння навички письма.

Як результат було встановлено, що дошкільників з легким ступенем порушення розумового розвитку високого рівня розвитку передумов письма зафіксовано не було. Це свідчить про необхідність негайного втручання фахівців. У 52% дітей з типовим розвитком виявлено високий рівень графомоторних навичок; стійкий інтерес до друкованого слова; сформованість здатність проводити аналіз і синтез слова; сформованість просторового сприйняття і уявлень, а саме: орієнтування в поняттях «ліворуч», «праворуч», у схемі власного тіла і у просторі; високий розвиток; сформованість зорово-моторних і слухо-моторних координаційних рухів рук тощо. У 18% дошкільників з порушеннями інтелекту та 41% дітей з типовим розвитком зафіксовано середній рівень через нестійкий інтерес до письма. У респондентів передумови письма характеризуються частковим, недостатнім розвитком рухових можливостей рук, рухів спрямованих на захват предметів та їхнє утримування, зорово-рухової координації, вміння наслідувати рухи; частковою сформованістю графомоторних навичок та предметно-практичних дій. Задовільна сформованість довільної діяльності, вміння регулювати власні дії, застосовувати вольові зусилля. Низький рівень продемонстрували 7% дошкільників з типовим розвитком та 82% (більшість) респондентів з інтелектуальними порушеннями. У цих дітей несформований інтерес до письмової діяльності. Передумови письма характеризуються недорозвитком рухових можливостей рук, рухів спрямованих на захват предметів та їхнє утримування, зорово-рухової координації та сприймання, вміння наслідувати рухи; рухи незграбні, хаотичні та неузгоджені. Відзначається несформованість графомоторних навичок та предметно-практичних дій.

Результати констатувального експерименту обумовили пошук ефективних методів корекційно-розвиткового впливу з метою удосконалення системи формування передумов письма дошкільників з інтелектуальними порушеннями.

3. На етапі формувального експерименту було розроблено методичне забезпечення розвитку передумов письма дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями. В програмі детально описано та обґрунтовано мету, завдання, етапи та процедуру проведення корекційно-розвиткової роботи. Реалізація завдань програми планується відповідно до виділених розділів (напрямів) корекційно-розвивальної роботи, а саме: активізація інтересу дитини з інтелектуальними порушеннями до письма; розвиток дрібної моторики та підготовка руки до письма; розвиток зорового сприймання та просторової орієнтації.

Програмою передбачені різні форми і методи роботи такі як: ігри з дрібними та великими предметами, ліплення з пластиліну, обертальні рухи дрібних предметів пальцями, гра у пісочниці, робота з нитками, дротом, шнурками, вирізання з паперу і склеювання, складання паперу, складання фігур з пальців, паличок з ускладненням, дидактичні вправи для розвитку просторової орієнтації, пальчикова гімнастика тощо.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань цієї теми та потребує подальшої роботи у цьому напрямі, що передбачає апробацію наскрізної програми розвитку передумов письма у дітей з інтелектуальними порушеннями не тільки дошкільного але і молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартенєва Л. І. Передумови формування орфографічної навички у дітей дошкільного віку з НЗНМ. Теорія і практика сучасної логопедії : зб. Наук. Праць. Київ : Актуальна освіта, 2004. Вип. 1.
2. Берник Т. Організація логопедичної допомоги дітям шкільного віку в системі спеціальної освіти./ Т. Берник// Дефектологія. – 2006. – № 1. – с. 51 – 55.
3. Боднар Н. М. Корекційна робота із запобігання дисграфії в дітей молодшого шкільного віку. Педагогічний альманах. Херсон, 2016. Вип.30. С. 17- 22
4. Вавіна Л. С. Оптична дисграфія у дітей з порушенням зору: прояви, запобігання. Український логопедичний вісник. Київ, 2012. № 1 (3). С. 67–71.
5. Вашуленко М. Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За наук. ред. М.С.Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
6. Вікова психологія: Навч. посібник / За ред. С. Г. Костюка. - К.: Атіка, 2003. - 468 с.
7. Возрастные и индивидуальные различия памяти/ Под ред. А.А.Смирнова. – М.: Просвещение, 1997.-С.3-19.
8. Волосюк А. А. Сучасні методи корекції усного та писемного мовлення молодших школярів під час корекційно-логопедичних занять : тематичний збірник праць / Упоряд. За заг. Ред. Гузь Н. Л. Рівне : РОППО, 2014. 56 с.
9. Воспитание и обучение детей с расстройствами речи/Под ред. С.С.Ляпидевского, В.И. Селиверстова.– М.: Педагогика, 1968.– 362 с.
10. Голуб Н. М. Дидактичний матеріал з корекції та розвитку писемного мовлення учнів молодшого шкільного віку: навчально-методичний посібник. – Ч.1. – Вид. 1-е / Н. М. Голуб. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 384 с.

11. Голуб Н. М. Корекція писемного мовлення в дітей молодшого шкільного віку : монографія. Харків : Майдан, 2014. 366с.
12. Захарченко В.І. Мовленнєве спілкування у грі. / В.І. Захарченко // Дошкільне виховання, № 12, 2000. - С.35-39.
13. Давидова О. Вплив психофізичних відхилень на стан мовленнєвого розвитку дитини //Дефектологія. – 2007. -№11. – С. 49–51.
14. Державний стандарт початкової загальної освіти [Текст] // Початкова школа. – 2011. – №18 (594). – 96 с
15. Донисенко П. Логопедичні ігри: Розвиток фонематичного слуху і правильної вимови./ Л. Денисенко// Початкова освіта. – 2004. – № 4. – с. 5 – 6.
16. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
17. Карабаєва І.І. Психологічна готовність до писемного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Автореферат дис. – К., 2003. – 18с.
18. Курганов С. Письменная речь первоклассника // «Народное образование». – 1990. – № 9.
19. Конопляста С. Ю. Психолого-педагогічна діагностика відхилень в розвитку. Проблеми та перспективи : збірник наукових праць з проблем дефектології. Луганськ, 2003. Вип. I. С. 131-136.
20. Конопляста С. Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2012. 293 с.
21. Концепція Нової Української школи. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення : 12.01.2018).
22. Корнев А.Н. Нарушение чтения и письма у детей: Учебно-методическое пособие.– Спб.: «МиМ», 1997.– 226 с.
23. Кузьмінська Є. О. Проблема підготовки розумово відсталих дітей до опанування грамоти в загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені

М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 23. С. 137-140.

24. Левина Р.Е. Недостатки чтения и письма у детей.– М.: Просвещение, 1940.– С.14.

25. Ленів З. П., Сушко О. І. Практичні аспекти формування ручного праксису в дітей із порушеннями мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 21. С. 156-160.

26. Литовський В.Ф. Становлення молодшого школяра як суб'єкта писемного мовлення (в умовах культурологічного орієнтованого навчання). Автореферат дис. – К., 2003. – 20с.

27. Лозович О. Д., Тур Р. Й. Психокорекційна робота в логопедичній практиці: Методичні рекомендації. Херсон: РІПО, 2003. 128 с.

28. Лурия А. Р. Письмо и речь: Учебное пособие для студентов высш. учеб. заведений. М: Издательский центр, 2002. 352 с.

29. Методичне забезпечення діяльності педагогічних працівників дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів щодо роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку: науково методичний посібник / укладачі: О.В.Чубарук, Л.А.Петушкова, О.В.Татаринцев; за ред. Н.І.Клокар, О.В.Чубарук. – Біла Церква: КОППОК, 2006. – 124 с.

30. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260 с.

31. Николаева С. М. Виды работы по коррекции нарушений письменной речи у первоклассников// Дефектология – 1995 – №3 – с. 61 – 63.

32. Орищук Т. Як запобігти дисграфії// Дошкільне виховання. – 2006. – № 5. – с. 14 – 15.

33. Основи спеціальної психології/ под. ред. Л.В. Кузнецовой. – М.: Издат. центр: «Академия», 2002. – 480 с.
34. Павелків Р.В. Загальна психологія. – Київ : Кондор, 2009. – С. 570.
35. Парамонова Л. Г. Дисграфія: діагностика, профілактика, корекція / Л. Г. Парамонова. – СПб. : Детство-пресс, 2006. – 123 с.
36. Пічугіна Т. Порухення письма в дітей з важкими мовленнєвими вадами// Дефектологія. – 1998 – № 2 – с. 6 – 9.
37. Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю «Розвиток мовлення»; методичні рекомендації, практикум з формування мовленнєвої діяльності / Г.О. Блеч. – Київ. 2014.
URL: http://lib.iitta.gov.ua/705355/1/%D0%91%D0%BB%D0%B5%D1%87_%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf
38. Програми розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю» № 1/11-6940 від 12.04.2013 р. Київ. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebami/navchalni-programi/korekcijni-programi/programi-rozvitku-dlya-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-doshkilnogo-viku>
39. Рібцун Ю. Проведення ігор із дошкільниками – логопатами// Ю. Рібцун// Дефектологія. – 2004. – № 1. – с. 45 – 47.
40. Савчин М.В. Вікова психологія: Навчальний посібник / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
41. Синьов В. М., Коберник Г. М. Основи дефектології: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994 – С. 61 – 77.
42. Синьов В. М. Розумова відсталість як педагогічна проблема. Навчальний посібник. – К.: 2007. – С. 17 – 37.
43. Синьов В. М., Матвеева М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини. Підручник. – К.: Знання, 2008. – С. 217 – 246.

44. Соботович С., Тищенко В. Засвоєння розумово відсталими дітьми граматичних категорій та абстрактного лексико-граматичного значення слова // Дефектологія. – 1998. №4. – С. 2 – 5.
45. Спирова Л.Ф., Ястребова А. В. Дифференцированный подход к проявлению нарушения письма и чтения в учащихся общеобразовательных школах// Дефектология. – 1988 – № 5. – с. 3 – 9.
46. Стадненко Н. М., Обухівська А. Г., Матвєєва М. П. Нариси з олігофренопсихології. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно видавничий відділ, 2002. – 200 с.
47. Тарасун В. В. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку / В. В. Тарасун // Дефектологія. – 2000. – № 2. – С. 2-10.
48. Тарасун В.Л. Нетрадиційний метод навчання писемного мовлення: письмо з «одного розчерку»//Дефектологія.– 2000.– С. 2-10.
49. Тарасун В.В. Писемне мовлення: запобігання і корекція порушень. Науково-методичний посібник.- К.: «МП Леся», 2007. – 151 с.
50. Тихеева Е.И. Развитие речи у детей.– М.: Просвещение, 1981.– С. 12-35.
51. Токарева О.А. Расстройства чтения и письма (дислексии и дисграфии)//Расстройства речи у детей и подростков/Под. ред. С.С. Ляпидевского.– М.: Педагогика, 1969. – С. 25-99.
52. Хохліна О.П. Розумово відстала дитина// Діти з особливими потребами: Поради батькам. – К.: Наук. світ, 2004. – С. 151 – 169.
53. Чередніченко Н.В. Проблема надання допомоги дітям із порушенням писемного мовлення// Вісник: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – Київ: НПУ, 2003. – Вип. 6 – с. 172 – 173.